

НАСТАВНО-НАУЧНОМ ВЕЋУ

Предмет: Реферат о урађеној докторској дисертацији кандидата мр Ђорђа И. Алфиревића

Одлуком бр. 01-243/2-5.2. од 23. 02. 2015. године, именовани смо за чланове Комисије за преглед, оцену и одбрану докторске дисертације кандидата мр Ђорђа И. Алфиревића под насловом

ЕКСПРЕСИОНИЗАМ У АРХИТЕКТУРИ XX ВЕКА У СРБИЈИ

После прегледа достављене Дисертације и других пратећих материјала и разговора са Кандидатом, Комисија је сачинила следећи

РЕФЕРАТ

1. УВОД

1.1. Хронологија одобравања и израде дисертације

Кандидат је 19. 05. 2010. године одбранио магистарску тезу на Архитектонском факултету Универзитета у Београду, под насловом „Обнова и развој Рајачких пивница - оптималне методе пројектовања у контексту заштићене средине”, чиме је стекао услов за подношење пријаве докторске дисертације.

На основу члана 45. у вези са чланом 98. Статута Архитектонског факултета у Београду (Сл. билтен Факултета, број 80/08, 84/10 и 89/12), Веће докторских студија је на седници одржаној дана 28. 03. 2012. године, донело одлуку број. 03-17/1-29-2.6.7., да се предложи Наставно-научном већу Архитектонског факултета Универзитета у Београду, да образује Комисију за оцену испуњености услова кандидата мр Ђорђа Алфиревића и теме докторске дисертације, под насловом „Експресионизам у архитектури XX века у Србији”, у следећем саставу:

- др Александар Игњатовић, ментор
ванредни професор Архитектонског факултета у Београду,
- др Владимир Мако,
редовни професор Архитектонског факултета у Београду,
- др Александар Кадијевић,
редовни професор Филозофског факултета у Београду,
- др Лидија Мереник,
редовни професор Филозофског факултета у Београду и
- др Игор Марић,
виши научни сарадник Института за архитектуру и урбанизам Србије.

На основу члана 98. Статута Архитектонског факултета у Београду (Сл. билтен Факултета, број 80/08, 84/10 и 89/12), а у складу са Одлуком Већа докторских студија Архитектонског факултета у Београду од 28. 03. 2012. године, под бројем 03-17/1-29-2.6.7., Наставно-научно веће Факултета је на седници одржаној 09. 04. 2012. године, донело одлуку број 01-438/2-5.7., којом је образована Комисија за оцену испуњености услова кандидата мр Ђорђа Алфиревића и теме докторске дисертације под насловом „Експресионизам у архитектури XX века у Србији”, у следећем саставу:

- др Александар Игњатовић, ментор
ванредни професор Архитектонског факултета у Београду,
- др Владимир Мако,
редовни професор Архитектонског факултета у Београду,
- др Александар Кадијевић,
редовни професор Филозофског факултета у Београду,
- др Лидија Мереник,
редовни професор Филозофског факултета у Београду и
- др Игор Марић,
виши научни сарадник Института за архитектуру и урбанизам Србије.

На основу члана 32. Закона о изменама и допунама Закона о високошколском образовању (Службени гласник РС, број 44/10), члана 47. став 5. тачка 3. Статута Универзитета у Београду (Гласник Универзитета у Београду, број 162/11-пречишћени текст) и члана 14.-21. Правилника о већима научних области на Универзитету у Београду (Гласник Универзитета у Београду, број 134/07, 150/09, 158/11 и 164/11), а на захтев Архитектонског факултета, број: 01-750/1 од 07. 06. 2012. године, Веће научних области грађевинско-урбанистичких наука, на седници одржаној 19. 06. 2012. године, донело је одлуку број 06-18977/21-12 којом се даје сагласност на предлог теме докторске дисертације мр Ђорђа Алфиревића, под насловом „Експресионизам у архитектури XX века у Србији”.

На основу члана 32 (с2) Закона о високом образовању (Сл. гласник РС, бр. 76/05, 100/07-аутентично тумачење, 97/08 и 44/10), а у вези са чланом 162. Статута Архитектонског факултета у Београду (Сл. билтен АФ, бр. 80/08, 84/10 и 89/12) и сагласности Већа научних области грађевинско-урбанистичких наука Универзитета у Београду од 19. 06. 2012. године, Наставно-научно веће Факултета, на седници одржаној 25. 06. 2012. је донело одлуку број 01-827/2-5.7., којом се мр Ђорђу Алфиревићу одобрава рад на теми докторске дисертације, под насловом „Експресионизам у архитектури XX века у Србији”. За ментора је именован професор др Александар Игњатовић.

Фебруара 2015. године, завршену докторску дисертацију је кандидат, уз сагласност ментора, предао на Веће докторских студија 23.02.2015. године.

На основу члана 32. [с2] Самосталног члана Закона о изменама и допунама Закона о високом образовању (Сл. гласник РС, бр. 76/05, 100/07 - аутентично тумачење, 97/08, 44/10, 93/12, 89/13 и 99/14), члана 38. Статута Архитектонског факултета у Београду (Сл. билтен АФ, бр. 80/08, 84/10, 88/12, 89/12 - пречишћен текст и 98/14) и Одлуке Већа докторских студија Факултета од 12. 02. 2015. године, Наставно-научно веће Факултета је, на седници одржаној дана 23. 02. 2015. године, донело одлуку да се образује Комисија за оцену и одбрану докторске дисертације кандидата мр Ђорђа Алфиревића, дипл. инж. арх., под насловом „Експресионизам у архитектури XX века у Србији”, у следећем саставу:

- др Владимир Мако, председник редовни професор Архитектонског факултета у Београду,
- др Александар Игњатовић, ментор и члан ванредни професор Архитектонског факултета у Београду и
- др Александар Кадијевић, члан редовни професор Филозофског факултета у Београду.

1.2. Научна област дисертације

Докторска дисертација припада научној области *Архитектура и урбанизам* и ужој научној области *Историја, теорија и естетика архитектуре и визуелних уметности и обнова градитељског наслеђа*, за коју је матичан Архитектонски факултет Универзитета у Београду. Ментор предметне дисертације је др Александар Игњатовић, ванредни професор Архитектонског факултета Универзитета у Београду.

Списак радова који квалификују ванредног професора др Александра Игњатовића за ментора докторске дисертације:

1. Aleksandar Ignjatović, "Images of the Nation Forseen: Ivan Meštrović's Vidovdan Temple and Primordial Yugoslavism", *Slavic Review* vol. 73, no. 4 (Winter 2014), pp. 828-858; ISSN: 0037-6779
2. Aleksandar Ignjatović, "Byzantium Evolutionized: Architectural History and National Identity in Turn-of-the-Century Serbia", in Diana Mishkova, Balázs Trencsényi and Marja Jalava (eds.), *Regimes of Historicity in Southeastern and Northern Europe: Discourses of Identity and Temporality, 1890-1945* (London and New York: Palgrave-Macmillan, 2014), 254-274; ISBN-10: 1137362464; ISBN-13: 978-1137362469
3. Aleksandar Ignjatović, "A Flower for the Dead: The Memorials of Bogdan Bogdanović, Achleitner Friedrich", *Slavonic and Eastern European Review*, vol. 92, no. 4 (October 2014), pp. 758-760; ISBN: 00376795
4. Aleksandar Ignjatović, "Out of the Sands, to Span the Future: The Architectural Image of Yugoslav Socialism in Belgrade", *Centropa*, vol. 13, no. 1 (January 2013), 49-63; ISSN 1532-5563
5. Aleksandar Ignjatović, "From Constructed Memory to Imagined National Tradition: Tomb of the Unknown Yugoslav Hero (1934-1938)", *Slavonic and East European Review*, vol. 88, no. 4 (October 2010), 624-651; ISBN: 00376795

1.3. Биографски подаци о кандидату

Кандидат мр Ђорђе И. Алфировић је рођен је 1976. године у Београду. Основну школу и гимназију је завршио у Земуну. На Архитектонски факултет Универзитета у Београду се уписао 1994. године. Диплому инжењера архитектуре је стекао 2002. године (смер: *Унутрашња организација простора – ентеријер*) након одбрањеног дипломског рада под називом „*Културни центар и апартманско насеље на Гардошу, Земун*”, код ментора професора Дарка Марушића, са највишом оценом. Постдипломске студије на Архитектонском факултету Универзитета у Београду (смер *Архитектонско и урбанистичко пројектовање*) је уписао 2003. године. Звање магистра наука из области архитектуре и урбанизма је стекао 2010. године, након одбрањене магистарске тезе, под називом „*Обнова и*

развој Рајачких пивница - оптималне методе пројектовања у контексту заштићене средине”, код ментора професора Василија Милуновића, са највишом оценом. Пријаву докторске тезе под руководством ментора в. проф. др Александра Игњатовића и називом „Експресионизам у архитектури XX века у Србији”, је поднео у јануару 2012. године, након чега је добио сагласност на тему од стране Универзитета у Београду у јуну 2012. године.

Професионалну каријеру је започео као истраживач-стипендиста (Министарства за науку и технолошки развој републике Србије) у Институту за Архитектуру и урбанизам Србије у Београду, у коме је био ангажован од 2000. до 2006. године. Након положеног државног испита и добијне лиценце за пројектовање 2006. године је основао пројектни биро *Vectoring*. Током 2008. и 2009. године је био ангажован у предузећу Машинопројект Копринг, на позицији самосталног, а затим и одговорног пројектанта. Статус самосталног уметника и чланство у Удружењу ликовних уметника примењених уметности и дизајнера Србије (УЛУПУДС) је добио 2011. године, након чега је успоставио самосталну пројектантску праксу у оквиру Студија Алфиревић. Од 2002. године је члан Друштва архитеката Београда и Савеза архитеката Србије, Савеза инжењера и техничара Србије и Друштва урбаниста Београда. Учествовао је на више домаћих и међународних архитектонских конкурса, од којих су неки награђивани и публиковани.

Кандидат је добитник Борбине награде за архитектуру у 2001. години (студентска категорија), награде Београдског универзитета за најбољи истраживачки пројекат у 2000. години и Годишње награде УЛУПУДС-а за 2012. годину.

Поред архитектуре се активно бави уметничким стваралаштвом и едукацијом у областима архитектуре и уметности. Своје уметничке радове је излагао на више колективних и пар самосталних изложби. У више наврата је кандидат био гостујући предавач по позиву на Архитектонском факултету у оквиру предмета „Становање 2” и „Уметност у јавним градским просторима - Public Art and Public Space - The Art of Wine - ВиноГрад” и на Београдској интернационалној недељи архитектуре БИНА, као и водитељ стручне праксе за студенте историје уметности и архитектуре под темом „Савремена архитектура у Београду од 1950. до 2014. године” (организатори А. Кадијевић и А. Илијевски, Београд, 06.06.2014).

2. ОПИС ДИСЕРТАЦИЈЕ

2.1. Садржај дисертације

Докторска дисертација је изложена на 452 странице. Рад је подељен на четири целине: а) Увод, б) Експресионизам-експресија-експресивност, в) Експресионистичке тенденције у Србији током XX века и г) Закључна разматрања.

УВОД	1
Уводне напомене о теми	1
Досадашња искуства и учени проблеми о предмету истраживања	2
Предмет истраживања	10
Циљеви и задаци истраживања	12
Полазне хипотезе	14
Научни методи истраживања	16

I ДЕО - ЕКСПРЕСИОНИЗАМ - ЕКСПРЕСИЈА - ЕКСПРЕСИВНОСТ

Глава I

1.1. Експресионизам	19
1.1.1. Порекло и тумачење појма „експресионизам”	19
1.1.2. Друштвене прилике у Европи почетком XX века	26
1.1.3. Опште карактеристике експресионизма	28
1.1.4. Експресионизам у ликовној уметности	29
1.1.5. Експресионизам у филмској уметности	34
1.1.6. Експресионизам у архитектури	36
1.1.6.1. Експресионистичке тенденције пре почетка XX века	38
1.1.6.2. Експресионизам (1910-1928)	41
1.1.6.3. Нео-експресионизам (1950-1980)	42
1.1.6.4. Експресионистичке тенденције крајем XX века (1980-2000)	44
1.1.7. Експресионистичке теме - мотиви	45
1.1.7.1. Скулптуралност форме	47
1.1.7.2. Пластичност површина	50
1.1.7.3. Перцептивни потенцијал материјала	51
1.1.7.4. Потенцирани колоризам	53
1.1.8. Експресионистичка обележја и стваралачки принципи	55
1.1.9. Предуслови за појаву експресионизма.....	58
1.1.9.1. Потреба ствараоца за интуитивним самоизражавањем	61
1.1.9.2. Потреба ствараоца за оригиналним изражавањем у односу на друге ствараоце и окружење	64
1.1.9.3. Потреба инвеститора за истицањем материјалне моћи и статуса у друштву	66
1.1.9.4. Истицање државне моћи и националног идентитета	68
1.1.9.5. Засићење актуелним стилем и тежња ка радикалним променама	72
1.2. Експресија	74
1.3. Експресивност	79

II ДЕО - ЕКСПРЕСИОНИСТИЧКЕ ТЕНДЕНЦИЈЕ У АРХИТЕКТУРИ У СРБИЈИ ТОКОМ XX ВЕКА

Глава II

2. Наговештаји експресионизма у архитектури у Србији пре I светског рата	84
2.1. Скулптуралност форме	93
2.2. Пластичност површина	104
2.3. Декоративност и колоризам	116

Глава III

3. Експресионистички елементи у архитектури у Србији између два светска рата	127
3.1. Скулптуралност форме	135
3.2. Пластичност површина	163
3.3. Декоративност и колоризам	172

Глава IV

4. Експресионизам у архитектури у Србији и Југославији после II светског рата	180
---	-----

4.1. Скулптуралност форме	186
4.2. Пластичност површина	250
4.3. Декоративност и колоризам	258

Глава V

5. Експресионизам у архитектури у Србији после слома Социјалистичке Југославије	264
5.1. Скулптуралност форме	268
5.2. Пластичност површина	290
5.3. Декоративност и колоризам	295
ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА	297
ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА	306
ПРИЛОЗИ	330
Илустрације	331
Табеле	422
БИОГРАФИЈА АУТОРА	449
Изјава о ауторству	450
Изјава о истоветности штапане и електронске верзије докторског рада	451
Изјава о коришћењу	452

2.2. Кратак приказ појединачних поглавља

Генерална структура докторске дисертације је подељена у четири дела: а) Увод, б) Експресионизам-експресија-експресивност, в) Експресионистичке тенденције у архитектури у Србији током XX века и г) Закључна разматрања.

У уводном делу дисертације су изложене уводне напомене о теми, приказана су досадашња научна истраживања о теми докторске дисертације и уочени проблеми о предмету истраживања, одређен је предмет истраживања, дефинисани циљеви и задаци истраживања, постављене научне хипотезе и објашњени научни методи истраживања.

Други део дисертације, под насловом „Експресионизам-експресија-експресивност”, посвећен је појашњењу основних појмова и њиховим теоријским интерпретацијама, на којима је засновано истраживање. Састоји се из три подцелине.

Прва целина под називом „Експресионизам”, садржи девет целина која су посвећена: појашњењу порекла појма "експресионизам", његовим различитим тумачењима и интерпретацијама у науци; друштвеним и историјским околностима почетком XX века, које су условиле настанак експресионизма као стилског правца у уметностима; појави експресионизма у архитектури која се манифестује у различитим стваралачких тенденцијама током XX века; општим карактеристикама, елементима (темама, обележјима и стваралачким принципима) и предусловима експресионистичког стваралаштва.

Друга целина под називом „Експресија” је посвећено теоријским интерпретацијама ове елементарне естетске категорије у различитим областима науке и стваралаштва.

Трећа целина под називом „Експресивност” се односи на критичко разматрање и појашњење доживљајних релација које настају између специфичности израза архитектонског дела и публике са којом стваралац посредно комуницира.

Трећи део дисертације, под насловом „Експресионистичке тенденције у архитектури у Србији током XX века” обухвата четири поглавља, у оквиру којих је разматрано постојање и заступљеност експресионистичких тема (Скулптуралност форме, Пластичност површина, Декоративност и колоризам) код одабраних репрезентативних примера реализованих дела и пројеката, која су су у литератури означена као експресионистичка.

Четврто поглавље је посвећено анализи присутности експресионистичких тема, као и друштвеним и историјским околностима које су омогућиле појаву првих наговештаја експресионизма у архитектури у Србији пре I светског рата.

Пето поглавље је посвећено анализи присутности експресионистичких тема, као и друштвеним и историјским околностима које су омогућиле појаву првих елемената експресионизма у архитектури у Србији између два светска рата.

Шесто поглавље је посвећено анализи присутности експресионистичких тема, као и друштвеним и историјским околностима које су омогућиле појаву првих елемената експресионизма у Србији и Југославији после II светског рата.

Седмо поглавље је посвећено анализи присутности експресионистичких тема, као и друштвеним и историјским околностима које су омогућиле појаву првих елемената експресионизма у архитектури у Србији после слома Социјалистичке Југославије.

Последњи сегмент дисертације обухвата закључна разматрања у оквиру којих су сумирани резултати истраживања, проверена валидност почетних хипотеза, сумирани резултати анализе целокупног рада, као и дате могућности правца даљих истраживања.

3. ОЦЕНА ДИСЕРТАЦИЈЕ

3.1. Савременост и оригиналност

У дисертацији је разматран феномен експресионизма у архитектонској култури Србије током XX века. У истраживању је анализиран комплетан период XX века, а не само кратак период од 1905. до 1930. године, током кога је, према сазнањима из досадашње историографије, покрет експресионизма трајао. Један од основних разлога због кога је предмет истраживања обухватио целокупан период XX века је уврежено мишљење у науци да покрет експресионизма није имао значајнијег утицаја на архитектуру у Србији, због чега је тематика дисертације посебно актуелна.

Оригиналност дисертације се пре свега огледа у теоријском разматрању, одређењу и разграничењу основних естетских категорија - експресије, експресивности и експресионизма, док са историографске стране, примена теоријских сазнања и доказ да експресионизам представља темељни принцип и једну од кључних стваралачких тенденција у архитектури XX века у Србији, представљају оригиналан и значајан научни допринос.

3.2. Осврт на референтну и коришћену литературу

Кандидат је у оквиру докторске дисертације користио обимну научну литературу и бројне релевантне примарне и секундарне изворе. Истраживање кандидата је засновано на теоријској литератури (која се односи на разматрања основних естетских категорија експресије, експресивности и експресионизма), на релевантим историографским изворима, документима, научним и стручним часописима, као и на другим изворима (студије,

оригинална пројектна документација и сл.), који указују на постојање експресионизма у Србији. Избор библиографских јединица указује на то да је кандидат упознат са кључним теоријским расправама и истраживањима, као и са актуелним примерима у области коју истражује и да на одговарајући начин користи изворе за аргументацију својих ставова.

Као најзначајнији секундарни извори коришћени у истраживању издвајају се:

- Кадијевић, Александар. „Елементи експресионизма у српској архитектури између два светска рата”. *Момент* (Београд), бр. 17 (1990), стр. 90-100.
- Кадијевић, Александар. „Експресионизам у Београдској архитектури 1918-1941”. *Наслеђе* (Београд), бр. 13 (2012), стр. 59-77.
- Кадијевић, Александар. *Момир Коруновић*. Београд: Републички завод за заштиту споменика културе, 1996.
- Kadijević, Aleksandar. „Expressionism and Serbian Industrial Architecture”. *Zbornik Matice srpske za likovne umetnosti* (Београд), бр. 41 (2013), стр. 103-112.
- Кадијевић, Александар. „Експресионизам и српска меморијална архитектура између два светска рата”, у: Кадијевић Александар, Попадић Милан (ур.). *Простори памћења: Том 1, Архитектура*. Београд: Одељење за историју уметности Филозофског факултета Универзитета у Београду, 2013, стр. 259-269.
- Kadijević Aleksandar, Stefanović Tadija. „Expressionism and Serbian Architecture Between Two World Wars”, in: Bogdanović Jelena, Filipovič Robinson Lilien, Marjanović Igor. (eds.) *On The Very Edge: Modernism and Modernity in The Arts and The Architecture of Interwar Serbia (1918-1941)*. Leuven: Leuven University Press, 2014, pp. 179-200.
- Кадијевић, Александар. *Један век тражења националног стила у српској архитектури: средина XIX - средина XX века*. Београд: Грађевинска књига, 2006.
- Игњатовић, Александар. *Југословенство у архитектури 1904-1941*. Београд: Грађевинска књига, 2007.
- Игњатовић, Александар. „Порицање и обнова: Архитектура постмодернизма 1980-1991”, у: Шуваковић, Мишко. *Историја уметности у Србији: XX век. Радикалне уметничке праксе 1913-2008*. вол. 1, Београд: Орион арт, 2010, стр. 657-664.
- Игњатовић, Александар. „Транзиција и реформе: Архитектура у Србији 1952-1980”, у: Шуваковић, Мишко. *Историја уметности у Србији: XX век. Реализми и модернизми око хладног рата 1939-1989*. вол. 2, Београд: Орион арт, 2012, стр. 689-710.
- Игњатовић, Александар. „Мит о тројанском коњу: „Београдска школа архитектуре””, у: Шуваковић, Мишко. *Историја уметности у Србији: XX век. Реализми и модернизми око хладног рата 1939-1989*. вол. 2, Београд: Орион арт, 2012, стр. 421-426.
- Игњатовић, Александар. „Сањана прошлост, замишљена будућност: Архитектура и национални идентитет у Србији”, у: Шуваковић, Мишко. *Историја уметности у Србији XX век. III: Модерна и модернизми 1878-1941*. Београд: Орион арт, 2014, стр. 143-156.
- Перовић, Милош. *Српска архитектура XX века: од историцизма до другог модернизма*. Београд: Архитектонски факултет, 2003.
- Маневић, Зоран. „Српска архитектура XX века”, у: *Архитектура XX вијека - умјетност на тлу Југославије*. Београд: Просвета, 1986, стр. 19-31.
- Palmier, Jean-Michel. *Експресионизам као побуна: Прилог проучавању уметничког живота за време Вајмарске републике. I том: Апокалипса и револуција*. (1978) превод В.Илијин. Нови Сад: Матица српска, 1995.
- Бркић, Алексеј. *Знакови у камену: Српска архитектура 1930-1980*. Београд: Савез архитеката Србије, 1992.
- Митровић, Михајло. *Архитектура Београда 1950-2012*. Београд: Службени гласник, 2012.

Поред наведених, кандидат је користио бројне друге примарне изворе, као што су снимљени, транскрибовани и ауторизовани интервјуи са архитектама: Огњеном Ђуровићем,

Браниславом Митровићем, Маријом Јобстом, Александром Спајићем, Предрагом Ристићем, Зораном Булајићем, Спасојем Крунићем, Василијем Милуновићем, Михаилом Чанком и др., те обимну архивску документацију. У исту спадају различити архитектонски пројекти као и други документи које поседују аутори који су деловали током посматраног периода. У погледу секундарних извора, рад обухвата и друге монографије, зборнике и чланке чијом употребом је дисертација постављена у чврстом односу према контактним областима естетике, историје архитектуре, социологије и примењене психологије. Комисија указује да је кандидат образовао широк и садржајан скуп различите грађе, који може служити као полазиште за нова истраживања.

3.3. Опис и адекватност примењених научних метода

Истраживање у дисертацији је засновано на дедуктивном методолошком приступу, у оквиру кога је систематски примењено неколико научних метода (анализа, синтеза, класификација, дескрипција и др.), током којих су вршене симултане провере научне заснованости основних хипотетичких поставки.

У уводној фази, извршена је формулација и хијерархија проблема истраживања, дефинисан је предмет рада, постављене су радне хипотезе, одређени циљеви и задаци истраживања и извршено је преиспитивање и дефинисање кључних појмова, који су коришћени у даљем истраживању. Даљом применом метода анализе, селекције и категоризације примарних, секундарних извора и литературе је формирана информациона база са референтним примерима експресионистичких објеката, који су узети за полазиште у истраживању. Најзначајнији материјал у бази представља приказ експресионистичких тема, које су биле примењиване код репрезентативних примера архитектонских остварења из Србије, насталих током XX века, који је састављен прикупљањем грађе из архива, различитих публикација, научне и стручне литературе. Део извора, који се односи на постојеће стање реализованих експресионистичких објеката у Србији, а који су нису публиковани у научној и стручној литератури, или су објављени тек спорадично, употпуњен је теренским истраживањем. Током прикупљања материјала за информациону базу контактирани су директно аутори од којих је добијена пројектна документација и са којима је извршен сажет интервју о најзначајнијим карактеристикама њиховог стваралаштва.

Први део истраживања, посвећен је анализи теоријских интерпретација појмова на којима је засновано истраживање. Основна метода која је коришћена је компаративна анализа различитих тумачења појмова *експресија*, *експресивност*, *експресионизам* и сл. Резултати анализе су синтетизовани и изведен је закључак у виду формулација термина, путем којих су разматрани остали аспекти у дисертацији.

У другом делу истраживања, је извршена анализа садржаја кроз анализу присутности и заступљености експресионистичких тема, код пројеката и реализованих архитектонских дела, насталих у Србији током XX века, а која су означена као експресионистичка. Паралелно су анализирана актуелна архитектонска дешавања, која су се одвијала током на глобалној архитектонској сцени и која су утицала или могла утицати на развој архитектонске културе у Србији.

На крају су завршни резултати и закључци приказани путем синтезе резултата појединачних делова истраживања, сумирањем добијених резултата и упоређивањем са хипотетичким поставкама на којима је истраживање засновано.

3.4. Применљивост остварених резултата

Примењивост остварених резултата до којих је дошао кандидат приликом израде докторске дисертације може се очекивати у областима теоријских разматрања, која се тичу даљих тумачења експресионизма у визуелним уметностима и посебно експресионизма у архитектури. Истраживање кандидата служиће као основа даљих истраживања југословенске и српске архитектуре међуратног и социјалистичког периода, као и периода који је уследио након слома бивше Југославије. Такође, резултати докторске дисертације биће од значаја за будућа истраживања односа естетичких категорија експресије, експресивности и експресионизма, не само у дискурсима архитектуре већ и у ширем разматрању ових феномена. У том смислу, може се очекивати да резултати истраживања имају примену и одјек и ван Србије, посебно међу истраживачима чије је поље интересовања преиспитивање појаве експресионизма у архитектонском стваралаштву и у другим срединама. Коначно, Комисија сматра да коришћени методолошки оквир, који је примењен у дисертацији, може постати основ за даља истраживања не само односа архитектуре и експресионизма, већ и других феномена у архитектонској култури Србије новијег доба.

3.5. Оцена достигнутих способности кандидата за самостални научни рад

Докторска дисертација мр Ђорђа Алфиревића показује да кандидат поседује способност за самосталан научно-истраживачки рад. То се огледа пре свега у чињеници да је кандидат у процесу њене израде овладао различитим методама научног истраживања и повезивањем знања, метода и теоријских фолуса из области историје архитектуре, уметности, психологије, и естетике. Дисертација указује на способност кандидата да у пресеку детаљне анализе предмета рада, теоријских и других секундарних извора, самостално издвоји и постави иновативан проблем, циљ и полазне хипотезе истраживања, а да потом применом адекватне научне методологије приступи студиозном и темељном доказивању ових истих хипотеза и доношењу научно релевантних закључака. Комисија сматра да кандидат влада вештинама употребе разних научних метода истраживања у поменутих областима, почев од критичке теоријске анализе, анализе садржаја разних извора, метода прикупљања и обраде података, компаративне анализе и синтезе и интерпретације резултата истраживања. Кандидат је кроз формирану методологију и концептуални оквир истраживања показао способност дефинисања и обраде специфичне теме. Значајан показатељ способности кандидата за самосталан научни рад су радови из области дисертације публиковани у домаћим научним часописима и међународном часопису са SCI листе, чиме је такође показана способност кандидата за самостални научни рад. Из свега реченог, Комисија сматра да докторска дисертација Ђорђа Алфиревића, као и његов научни рад у оквиру и ван рада на докторској дисертацији, јасно показује да је кандидат у потпуности способан за самостални научно-истраживачки рад.

4. ОСТВАРЕНИ НАУЧНИ ДОПРИНОС

4.1. Приказ остварених научних доприноса

Комисија издваја следеће научне доприносе докторске дисертације мр Ђорђа Алфиревића:

1. Темељна научна ревалоризација експресионизма у архитектури, при чему се експресионизам не тумачи као стилски правац већ као стваралачка тенденција.
2. Јасно термилошко разграничење и теоријски рефлексивно утврђивање основних естетских категорија *експресије*, *експресивности* и *експресионизма*:
 - констатовано је да *експресија* подразумева свесну или несвесну активност ствараоца, која се одвија с циљем јасног и аутентичног изражавања мисли, емоција или осећања према објектима у окружењу и представља својеврстан препознатљив образац изражавања, за који је неопходно да се понови више пута како би се могао назвати личном изразом, тј. експресијом ствараоца.
 - утврђено је да *експресивност* представља својство или скуп особина једног архитектонског дела, које успостављају специфичну релацију између архитектонског израза и корисника, тј. публике са којом дело комуницира.
 - утврђено је да је *експресионизам* првенствено стваралачка тенденција, путем које ствараоци на радикалан и аутентичан начин, екстремним приступима архитектонском обликовању и артикулацији, исказују своје визије, мисли и емоције, а затим, да у појединим случајевима, када се група стваралаца на сличан (експресионистички) начин изражава, њихово стваралаштво тада може бити евидентирано и може добити назнаку одређеног стилског правца, као што је то први пут примећено почетком XX века и названо „експресионизам”.
3. Естраховање и појашњење експресионистичких тема и принципа, које се јављају као обједињујући у областима архитектонског стваралаштва, ликовних уметности и визуелне културе у ширем смислу.
 - констатовано је наглашена скулптуралност, пластичност, декоративност и колоризам, те инсистирање на перцептивним својствима материјала представљају основне теме путем којих се експресионистичка тенденција манифестује у архитектури.
4. Потврда присуства експресионизма у архитектонској култури Србије током читавог XX века и, посебно, доминације експресионизма као естетичке доктрине у другој половини XX века:
 - утврђено је да су се прве експресионистичке тенденције у Србији јавиле у знацима, у оквиру сецесије и националног романтизма, од 1900. године до тридесетих година XX века, али да се остварења из овог периода не могу у целости означити као експресионистичка.
 - показано је да се први примери у Србији, код којих се експресионистички елементи јављају у значајнијем обиму, јављају у периоду од тридесетих до шездесетих година XX века.
 - доказано је да се процват експресионистичких тенденција може евидентирати тек почетком шездесетих година, када држава пружа значајнију подршку архитектима за реализацију смелих архитектонских остварења.
 - утврђено је да се у последњој деценији XX века, у Србији јављају неки од најекстремнијих примера експресионизма, чији је настанак највећим делом последица ефеката бурних транзиционих промена и инициран је тежњом новонасталих инвеститора, да се путем финансирања неконвенционалних архитектонских остварења истакну у друштву и промовишу свој стечени статус.
5. У погледу методологије, кандидат је остварио допринос уводећи трипартитну методолошку структуру у анализу феномена експресионизма у архитектури, која представља новину и потенцијално плодну алатку за даља истраживања различитих феномена архитектонске културе, и то не само у посматраном периоду.

- б. Коначно, кандидат је остварио укупан и темељан увид у грађу која се непосредно или посредно односи на феномен експресионизма у архитектури, чиме је дисертација обухватила нова и оригинална сазнања о предмету и проблему истраживања, а чиме је остварен и значајан допринос унапређењу знања у матичној научној области, као и основа за даља истраживања у матичној и њој блиским научним областима.

4.2. Критичка анализа резултата истраживања

Научни доприноси који су остварени у дисертацији представљају унапређење научних знања, јер у поређењу са постојећим стањем у науци, редефинишу и квалитативно ревалоризују досадашња тумачења основних естетичких категорија (експресија, експресивност и експресионизам).

Комисија наглашава да је у дисертацији феномен експресионизма посматран у ширем смислу, као стваралачка тенденција, која је присутна у различитим временским периодима и која има за циљ да на радикалан и аутентичан начин, путем снажних, слободних и спонтаних потеза, деформацијама, трансформацијама форме и колористичким контрастима, искаже визије, мисли и емоције архитекте, што је супротно у односу на конвенционално тумачење експресионизма као стилског правца.

Од посебног значаја је констатација да је експресионизам био много више заступљен у архитектонској култури Србије током XX века, него што се то до данас сматрало у историографији, научној и стручној јавности. Штавише, констатовано је да се експресионизам у архитектури Србије не јавља у значајнијем обиму, у периоду од 1905. до 1930. године, већ је преломни тренутак за појаву експресионизма почетак шездесетих година (1960-65), када се јављају први пројекти и реализације, код којих је експресионистички израз у целости спроведен, што је супротно ономе што је до сада важило у науци.

Поред тога, кандидат је чињеницом да је прикупио, систематизовао, и научно прецизно анализирао бројне до необјављене изворе постигао изузетно велики допринос научној области Историја и теорија архитектуре. Дисертација пружа нова сазнања и тумачења која су настала надовезивањем на досадашња фрагментарна научна сазнања о овом феномену.

4.3. Верификација научних доприноса

Категорија M23:

- **Alfirević Đ.**, Marković S.: "Basic Dimensions of Experience of Architectural Objects' Expressiveness: Effect of Expertise", *Psihologija*, vol. 48, no. 1, pp. 61-78, 2015 (**IF=0.188**) (ISSN 0048-5705) (UDK: 159.937.5.075:[72.01:111.852]).

Категорија M24:

- **Alfirević, Đ.:** "Customary Rules of the Rajac Wine Cellars Construction", *SPATIUM International review*, no. 24, pp. 51-56, 2011 (DOI:10.2298/SPAT1124051A).

Категорија M34:

- **Алфировић Ђ.**, Марковић С.: „Базичне димензије доживљаја експресивности архитектонских објеката”. XVIII међународни научни скуп "Емпиријска истраживања у психологији", *Књига резимеа ЕИП 2012*, Београд: Институт за психологију и

Лабораторија за експерименталну психологију, Филозофски факултет, стр. 23-24, 2012 (ISBN 978-86-86563-33-0).

Категорија M42:

- **Алфиревић, Ђ.**: Рајачке пивнице: заштита, обнова, развој - методе пројектовања у контексту заштићене средине (монографија), Београд: Институт за архитектуру и урбанизам Србије, Архитектонски факултет Универзитета у Београду, Орионарт, 2011 (ISBN 978-86-83305-57-5).

Категорија M51:

- **Алфиревић Ђ., Алфиревић Симоновић С.:** „Двотрактни склоп у стамбеној архитектури у Србији”, -*Архитектура и урбанизам*, бр. 39, стр. 7-16, 2014 (DOI:10.5937/a-u0-5441).
- **Алфиревић Ђ., Алфиревић Симоновић С.:** „Београдски стан”, *Архитектура и урбанизам*, бр. 38, стр. 41-47, 2013 (DOI:10.5937/a-u38-4770).
- **Алфиревић, Ђ.:** „Има ли експресионизма у српској архитектури?: Интервју са Миодрагом Мирковићем”, *Архитектура и урбанизам*, бр. 38, стр. 85-88, 2013 (ISSN 0354-6055).
- **Алфиревић, Ђ.:** „Има ли експресионизма у српској архитектури?: Интервјуи са Огњеном Ђуровићем, Браниславом Митровићем, Мариом Јобстом”, *Архитектура и урбанизам*, бр. 37, стр. 72-83, 2013 (ISSN 0354-6055).
- **Алфиревић, Ђ.:** „Има ли експресионизма у српској архитектури?: Интервјуи са Александром Спајићем, Предрагом Ристићем, Зораном Булајићем”, *Архитектура и урбанизам*, бр. 36, стр. 75-84, 2012 (ISSN 0354-6055).
- **Алфиревић, Ђ.:** „Има ли експресионизма у српској архитектури?: Интервјуи са Спасојем Крунићем, Василијем Милуновићем, Михаилом Чанком”, *Архитектура и урбанизам*, бр. 35, стр. 60-69, 2012 (ISSN 0354-6055).
- **Алфиревић, Ђ.:** „Експресионизам као радикална стваралацка тенденција у архитектури / Expressionism as the radical creative tendency in architecture”, *Архитектура и урбанизам*, бр. 34, стр. 14-27, 2012 (ISSN 0354-6055).
- **Алфиревић, Ђ.:** „Визуелни израз у архитектури / Visual Expression in Architecture”, *Архитектура и урбанизам*, бр. 31, стр. 3-15, 2011 (DOI:10.5937/arhurb1131003A)

Категорија M53:

- **Алфиревић, Ђ.:** „Рајачке пивнице - порекло, развој и специфичности архитектуре”, *Развитак*, бр. 217-218, стр. 163-166, 2004 (ISSN 0034-0278)

Категорија M72:

Алфиревић, Ђ. Обнова и развој Рајачких пивница - Оптималне методе пројектовања у контексту заштићене средине, магистарска теза, Београд: Архитектонски факултет Универзитета у Београду, 2010 (UDK: 711.552:663.28(497.11)(043.3)).

5. ЗАКЉУЧАК И ПРЕДЛОГ

На основу анализе дисертације кандидата мр Ђорђа И. Алфиревића, Комисија констатује да је дисертација написана у складу са одобреном темом, те да су структура дисертације,

примењена научна методологија и сви елементи обраде у потпуности у складу са пријавом на коју је Универзитет у Београду дао сагласност. Дисертација је, поред тога, задовољила све критеријуме обима, квалитета и научног доприноса. Комисија истиче да дисертација у потпуности задовољава научне критеријуме и пружа научни допринос ужој научној области *Историја, теорија и естетика архитектуре и визуелних уметности и обнова градитељског наслеђа* у теоријском и историографском смислу. Комисија високо оцењује све резултате и научне доприносе дисертације, пре свега недовољно обрађену тему експресионизма у архитектури, коју је кандидат проблематизовао и научно обрадио примењујући оригиналан теоријски приступ и методологију засноване на истраживању експресионизма као приступа а не стилског правца. Комисија посебно истиче пионирски подухват кандидата да да научно беспрекорно, свестрано и оригинално тумачење феномена експресионизма у архитектонској култури Србије у XX веку, који до сада није био предмет синтезних научних студија. Докторска дисертација мр Ђорђа И. Алфиревића представља темељан, свеобухватан и систематичан рад о односу архитектуре, друштва у политике који је од великог значаја за науку, и који излази изван досадашњих тематских, теоријских и методолошких оквира посматрања експресионизма у архитектури. У том смислу, Комисија наглашава могућност примене оригиналних резултата дисертације, што се првенствено односи на евидентирање и тумачење експресионистичких појава, које се јављају у стваралачким тенденцијама како архитектуре прошлости, тако и савремене архитектуре.

На основу напред наведеног, Комисија предлаже Научно-наставном већу Архитектонског факултета Универзитета у Београду да се докторска дисертација под називом „**Експресионизам у архитектури XX века у Србији**” кандидата мр Ђорђа И. Алфиревића, дипломираног инжењера архитектуре, прихвати, изложи на увид јавности и упуту на коначно усвајање Већу научних области грађевинско-урбанистичких наука Универзитета у Београду.

У Београду, 31.03.2015. године

ЧЛАНОВИ КОМИСИЈЕ

.....
Др Александар Игњатовић, ванредни професор
Универзитет у Београду, Архитектонски факултет

.....
Др Владимир Мако, редовни професор
Универзитет у Београду, Архитектонски факултет

.....
Др Александар Кадијевић, редовни професор
Универзитет у Београду, Филозофски факултет